

Razgovor s povodom: Zuko Džumhur

Tišina stiže i mene

"Svi smo mi koješta", pomalo rezignirano kaže Zuko Džumhur, dok još besjedimo bez uključenog kasetofona, julskog prijepodneva u Herceg-Novom, na adresi Save Kovačevića 25. "Čovjek i dalje ostaje vječita zagonetka", dodaje, dok nas s naslovnim stranama tekućeg dnevnog tiska dočekuju poprilično dramatični bjelosvjetski, ali i domaći naslovi.

Slijedi i jedna poučna priča, možda dobrodošla okosnica za neki roman sa savremenom tematikom. Iz avlije kuće u kojoj su godinama sami stanovali otac i sin, jednog jutra začula se nesvakidašnja vriska, sumanut kikut... Sina, koji je nakon majčine smrti decenijama živio onako kako je to htio (zajedno su išli u iste kafane, čitali iste knjige, naravno, jeli ista jela) zatekli su kako jaši metlu i vrišti: "Sada mogu da radim što hoću, jer njega više nema..." Tako sumanuto ponavljao je ne odustajući od "leta" na metli istog dana kada mu je i suviše brižni otac ispustio dušu.

Ovu ilustraciju "prepisujem", dakako, od pisca i "živopisca" Zuke Džumhura, trenutno laureata Dvadesetsedmojulske nagrade SRBiH. U kalendaru ovog blagdanima prebogato mjeseca ne može a da se ne prisjeti i slike Beograda 1941. na Terazijama, o kandelobrima vise petorica ljudi, a samo kojih stotinjak metara dalje u bašti izvjesnog restorana neki drugi ljudi ravnodušno piju pivo. Zato: "Moramo se naučiti trpljenju i toleranciji, makar i stisnutih zuba, jer bez toga nema rahatlučka. A šta će ti život bez rahatlučka...", kaže Zuko.

Iza Džumhura su nebrojene karikature, koje su decenijama osvitale na naslovnici "Politike". Kao i ona na kojoj Staljin s fotografije zorno pazi na bradatog Marksa, koja će tri i po decenije kasnije postati motivom Kusturičinog "Oca na službenom putu". Za Džumhurom su i još neprevaziđeni tokovi putopisa TV hodoljublja. Prebogato život kreativca osobite kategorije, zbilja je preteško pretočiti u pitko novinarsko štivo. Počinjemo o nagradi...

DŽUMHUR: Vidite, pet-šest godina mene su spominjali kao kandidata, stalno sam bio među tim koji su trebali da je dobiju. Međutim, uvijek bi se to izjalovilo, ne znam zašto. Meni se to u mom slučaju čini vrlo čudnim. No, nije to možda ničija krivica. Mojim prijateljima u Bosni činilo se da treba sačekati pa da me nagradi Srbija, jer sam tamo najviše živio. A ovi su mislili obratno. Zapravo, možda su smatrali kako to treba da učini Crna Gora... Tako da se na kraju nije znalo ko zapravo treba da me nagradi... Ali, eto, srećom, ispalo je ipak onako kako treba, da me nagradi republika iz koje sam ponikao...

NEDJELJA: Makar neposredno, znači li to još jedan povratak zavičajju?

DŽUMHUR: Jeste, premda ja nikad nisam otišao iz Republike. Ja sam, zapravo, uvijek bio tu. Za mene je sve ovo uvijek bilo jedna teritorija. I to bez obzira radilo se tu o Zagrebu, Beogradu ili Sarajevu. Svuda sam nalazio zajednički krov, ljude koji su isto mislili...

NEDJELJA: Možda riječ zavičaj u ovom trenutku, koliko god to bilo lično, čini se bližom od neke druge...?

DŽUMHUR: Jeste, to je neuporedivo ljepša riječ i manje je politički obojena. A, zavičaj zaista nema nikakve veze s politikom, niti bi trebalo da je ima. To je izvan svake politike...

NEDJELJA: Neke, možda ne i suvi-

še upućene, ova nagrada je, otprilike, iznenadila...

DŽUMHUR: Da budemo iskreni, velika je to zasluga moga prijatelja Afana Ramića. Prvo, njegova ideja bila je da Galerija "Roman Petrović" u Sarajevu organizuje moju izložbu. Jer, ja sam u beogradskim krugovima, u Srbiji, bio poznat, pošto sam tamo dosta izlagao. Ali u mome zavičaju bio sam nepoznat. Maltene, u Sarajevu gotovo nikada nisam izlagao. Afan je došao na tu ideju da u Sarajevu priredim izložbu. I mogu vam reći da je to izazvalo iznenađenje tipa: otkud sad ja tu, kao slikar? Ali, izazvalo je i, koliko sam ja primijetio, prilično uvažavanje i odobravanje... Inače, moram reći da me prvi put za ovo visoko priznanje bila predložila Televizija Sarajevo. I to je propalo. Mada je to prije dosta godina bio prvi puta da je Televizija nekoga predložila za republičku nagradu...

NEDJELJA: Nagrade su obično trenuci kad se pravi intimna inventura, kada

ke" koju ste godinama "uzgajali" u svom matičnom listu?

DŽUMHUR: Pa, sad bih to teško mogao da vam kažem. Ja karikaturu ne radim već dvadeset godina i potpuno sam van tih tokova. Dok sam to radio, činilo mi se i potrebnim i umjesnim, a i aktuelnim. Mislim da to danas više ne bi bilo to. Jer, moja spoljopolitička karikatura bila je, zapravo, u službi spoljne politike moje zemlje. Ona je u svakom slučaju bila vanblokowska, izraz naše samostalnosti. Ali za ovih dvadeset godina mnoge stvari su se izmijenile. A normalno, ja sam se najviše izmijenio. Prema tome, ne mogu više ni da zamislim sebe u ulozi čovjeka koji radi takvu karikaturu...

NEDJELJA: A šta ako bismo razmišljali o karikaturi o temi tekuće unutrašnje politike?

DŽUMHUR: E, to je već belaj. To je nevjerojatno koliko su kod nas zahladili odnosi među ljudima. Nije to ni slučajno. No, ne trebamo smetnuti s uma da mi već gotovo

se sabire život, uslovno rečeno...

DŽUMHUR: Znao sam da je - ja nikad nisam bio čovjek nekih velikih ambicija. Niti sam kad tražio ili očekivao nekakva posebna priznanja za svoj rad. Mislio sam da je dovoljno da su ljudi zadovoljni sa mnom i ako me ne ćeraju s posla. A da me nagrađuju, to je već nešto više. Međutim, te nagrade, bar kod nas, one su jako zanimljive ljudima oko tridesete, trideset pete godine. Jer, to su godine kad se tom nagradom može krčiti put i dalje i tom se nagradom jedna čitava generacija poklopi. Čovjek se izdvoji i jednostavno kaže: ja sam izabranik, dajte mi prostora...

NEDJELJA: Ipak, mladi nisu tako često laureati kod nas, a teško se pomiriti i s činjenicom da je duboko u četvrtoj deceniji čovjek više mlad.

DŽUMHUR: I to je relativno...

NEDJELJA: Evo i jednog pitanja s novinarskog terena: kako bi danas izgledala Vaša karikatura naslovnice "Politi-

pola vijeka živimo u zemlji koja se po svemu razlikuje od svih stanja koja su ranije bila pod ovim nebom. Shvatate, ljudi koji su se rodili u ratu danas već imaju oko pedeset godina...

NEDJELJA: Mi smo ipak u opštem defektu, najprostije rečeno...

DŽUMHUR: Kad bi čovjek pojednostavio, to vam je isto kao i u braku. Ljudi koji se bave time imaju i teoriju kad to križe nastaju; nakon pet, sedam ili ne znam koliko godina... Mislim, zapravo, da je naš način života zapao u jednu veliku krizu...

NEDJELJA: Osjetite li to u svojoj svakodnevnici?

DŽUMHUR: Pa, ja to i ne osjetim. Više to osjećam u štampi, zatim na radiju i televiziji. U susretu s ljudima neuporedivo manje, jer ovi s kojima sam prijatelj, oni se nisu promijenili. Oni se, uistinu, više i ne mogu promijeniti...

NEDJELJA: Očito, imali ste sreću da Vas zapadnu pravi prijatelji?

DŽUMHUR: Ako sam i imao neku sreću u životu, to je onda sreća da se družim s ljudima s kojima se vrijedilo i vrijedi družiti. Jer, koliko sam ja pažnje unosio u te odnose, pa i trpeljivosti, isto toliko unosili su i oni. Danas se, uglavnom, družim s Novljanima i onima koji dođu u Novi. Jer, Herceg-Nowi je danas jugoslavenski grad. Ako ništa drugo, ovdje na liječenje dolaze ljudi iz Bosne, Hrvatske, Slovenije, Srbije...

NEDJELJA: U jednom razgovoru prije ravno deceniju kazali ste kako je ideal svih bogatih ljudi da budu beskućnici?

DŽUMHUR: Opet to gledam po sebi, kad sam shvatio da je meni dovoljna jedna soba, sa nusprostorijama, naravno. Sve ostalo je višak. Meni je, zapravo, potrebna jedna soba u bijelo okrečena, bez mnogo džidža i slika, mirna bijela soba u kojoj čovjek može biti najbogatiji. I tu može biti najviše sam sa sobom. A na kraju krajeva, izvor svakog bogatstva mora biti sam čovjek. Ako on to nije, onda drugog izvora i nema. Nažalost, ljudi taj izvor traže izvan sebe. Takvi čak kad ostare, onda vide da su ipak bili siromašni.

NEDJELJA: Ipak, dosta onih iz Vaše generacije uporno su igrali "utakmicu" u zgrtanju blaga, u stalnoj trci za materijalnim bogatstvom. Dakle, nešto što isključuje ovo Vaše razmišljanje...

DŽUMHUR: To su, po mom mišljenju, izgubljeni ljudi. I siromašni. Nije lako i ne može se bez velikog napora usredsrediti na samog sebe. To je veliki napor. Da bi čovjek bio sam, mora biti snažan i jak. Strahovito jak. Lako je, na kraju krajeva, plivati kad ti aplaudiraju. Lako je biti es-tradna zvijezda kad te reflektori obasjavaju i kad si našminkan. Ali, kad vremenom ta šminka počne da pada i kada reflektori počnu da traže nova lica (a publika hoće nove junake) i ako se sve to zbiva u modernijim vremenima, svaki čas nužna je nova zvijezda. Ne može se pedeset godina biti na estradi. Ko na toj sceni izgura jedno ljeto, mnogo je uradio. Međutim, valja živjeti i van toga... Vidite, ima raznih podjela među ljudima. Međutim, čini mi se da je najosnovnija podjela na zdrave i bolesne...

NEDJELJA: Nezavisno od toga koja je i kakva bolest u pitanju?

DŽUMHUR: Upravo tako. Bilo da je tjelesna ili duševna boljka. Nervoznih i neuravnoteženih danas ima strahovito mnogo. Ovaj takozvani moderni život, pogotovo u seljačkim sredinama. Takva je i naša, začas napravi neurotika...

NEDJELJA: Znači li to da su neurotici danas i te kako na sceni?

DŽUMHUR: Prisutni su svuda, sa svojim labilnim sistemima, svojim konstitucijama... Na kraju krajeva, ovo je jedan čudan razvoj u kome smo mi za pedeset godina sa grane sišli u automobile...

NEDJELJA: A sve je to trebalo izdržati.

DŽUMHUR: Da, sve je to trebalo izdržati a ne poludjeti. A, mnogi su u tome, nažalost, eksplodirali. Vidim to po smrtnim slučajevima. Sve su češći takozvani ugledni ljudi koji traže da im na pogreb ne dođe niko osim najuže rodbine, odriču se svih civilnih i vojnih počasti, publike i govora nad otvorenom rakom... Hoće da odu u anonimnost, jer su vjerovatno i suviše na toj sceni sagorjeli. Hoće da im u miru proteče taj posebni trenutak života, što smrt zapravo i jeste. Žele da se ta posljednja zavjesa spusti što tiše...

Moramo se naučiti trpljenju i toleranciji, makar i stisnutih zuba, jer bez toga nema nam života. Prije svega, nema rahatluca. A šta će ti život bez rahatluca • Mislím, zapravo, da je naš način života zapao u jednu veliku krizu

- Na kraju krajeva, izvor svakog bogatstva mora biti sam čovjek. Ako on to nije, onda drugog izvora i nema • Pamtim jedno vrijeme kada se vodilo računa ko govori i šta govori. Kada je riječ bila jedna javna obaveza, društvena i moralna
- Trubimo kako ulazimo u dvadeset prvi vijek i kako je to najvažnije. I to trubimo neodgovorno i budalasto. Jer, pitanje je da li smo još ušli u dvadeseti • Balkan je otprilike nešto kao zajednički stan u kome živi pet-šest familija i koje ne mogu da se nagode o upotrebi prostorija, kada će ko u zahod i kome će koja soba pripasti • Svađamo se oko ćirilice i latinice. A nema niko da kaže da trideset posto ovog naroda ne zna ni jedno ni drugo pismo • Odgovornost pred izgovorenim, rečenim, za mene je sve veća. Stoga, možda s godinama, sve više počinjem da ćutim • Zbog nekih dnevnih političkih ciljeva mi zanemarujemo nešto šire što će biti aktuelno i za stotinu godina

• **NEDJELJA:** U tom kontekstu, učini li Vam se ponekad da ste, možda, pomalo zaboravljeni?

DŽUMHUR: Pa, ne... Naime, ja to smatram normalnim. Jer, svaka djevojka koja je bila mis Jugoslavije, prije tri godine, recimo, već je zaboravljena...

• **NEDJELJA:** Odavno, kažete, niste povukli ni liniju?

DŽUMHUR: Ne! Baš kao da taj posao nikad i nisam radio. Na kraju krajeva, pored svih tih mojih raznovrsnih zanimanja, jedino što me još zanima, to je - riječ. Ovo ostalo, sve se to srušilo...

• **NEDJELJA:** Znači li to da, poput Andrića, čovjeka s kojim ste prijateljevali, tragate i dalje za riječju?

DŽUMHUR: Pa i sada, pogotovo sada, sve sporije i govorim. A zašto? Zato što hoću da kažem prave riječi. I uvijek stajem i upitam se: da li sam baš sada našao pravu riječ da se, recimo, ovo stanje i ove okolnosti mogu objasniti. Sve više, a i to je jedan luksuz koji sebi mogu da dozvolim, smatram da je govor jedna velika ljudska obaveza. I da, bez obzira šta sve čovjek kaže, bilo da je državnik, čovjek koji odlučuje o tuđim sudbinama, ili običan čovjek iz kafane, sve ono što kaže ima strahovito dejstvo na okolinu. Ta odgovornost pred izgovorenim, rečenim za mene je sve veća. Stoga, možda s godinama, sve više počinjem da ćutim.

• **NEDJELJA:** Današnji govornici, međutim, pored sveopšte, ne osjećaju, čini se, ni tu pogubnu inflaciju riječi...

DŽUMHUR: I to je naš život. To je naša štampa, naši kongresi, sjednice... To je užas. To je jedna od najvećih neprijatnosti koja se ljudima može desiti. Meni se kosa diže kad, recimo, u štampi, koja bi narodu trebala da pomogne da ljepše i pravilnije govori vidim riječ: šoping. Ili kad usred divne Čapljine vidim natpis: supermarket. To je već primitivizam. Ili kad slušam na radiju, pogotovo na tim drugim programima, to izmotavanje mladih ljudi što je izgleda, vrlo moderno, kad akcentom i načinom govora oponašaju engleski. Izgovore takve rečenice da čovjek jednostavno ne zna šta su kazali...

• **NEDJELJA:** Ne čini li Vam se da je sve više onih što mnogo zборе a da ništa ne kažu?

DŽUMHUR: To je nevjerovatno i to je postalo jedno zanimanje. Nevjerovatno je to što se sve dešava kada društvo omogućava svakome da govori. Pamtim jedno vrijeme kad se vodilo računa ko govori i šta govori. Kada je riječ bila jedna javna obaveza, društvena i moralna. Kad se to pazilo i kad su se mladi ljudi uzdržavali da, što bi se reklo, prosipaju pamet. Neću da kažem da je i to bilo idealno doba i idealno društvo. Ali, nije ni ovo sreća kad mladi od dvadeset godina hoće da uči pameti svog oca... No, sve će to proći...

• **NEDJELJA:** Opet ste nas podsjetili na Andrića, zapravo lajtmotiv iz njegovog "Zeke"...

DŽUMHUR: Ipak, i krajnjoj liniji, na mene, na filozofiju mog života najviše je uti-

cala poezija Miloša Crnjanskog. Recimo, njegov stih koji sam upamtio negdje kad sam bio četvrti razred gimnazije, a koji kaže: "Tišina će stići kad sve ovo svene, i mene, i mene..." Ja sam vjerovatno u toj ranoj mladosti, takozvanom pubertetu, shvatio da je osnovna karakteristika ljudskog života - prolaznost. I da sve zavisi od toga da se ljudi dijele, vjerovatno, na one koji shvataju suštinu prolaznosti i one koji to ne shvataju. Mnogi bi bili mnogo humaniji i sretniji kad bi to znali. Ali, takvi vjeruju u neprolaznost. Nažalost, nije ko imao da ih nauči tome, a možda su bili i usmjerenjaci... Ko zna?!

• **NEDJELJA:** Kad smo već u tim poet-skim vodama, postoji i jedna zanimljiva epizoda o Vašem susretu sa pjesnikom Jovanom Dučićem u Konjicu.

DŽUMHUR: I to je bilo davno, prošlo je više od pola vijeka. Kroz Konjic je u ono doba naišla jedna rijetkost - putnički automobil, za koji ću tek mnogo godina kasnije saznati da je bio "bjuik". Limuzina je stala, a mi smo se kupali pod konjičkom ćuprijom. Iz automobila je izašlo četvero-petero ljudi s kačketima i naočalima za vjetar i sunce. Jedan među njima naočit i najstasitiji, objašnjavao im je nešto o ćupriji i pričao da je takav most, sličan konjičkom, vidio u Italiji na rijeci Tibru, da je nevjerovatno sličan, građen po istoj školi... U tom trenutku ja sam shvatio da je to glavom i bradom Jovan Dučić, jer sam imao jednu zbirku pjesama u kojoj je bila i njegova fotografija. Pridem mu, dakako i kažem: jeste li Vi naš pjesnik Jovan Dučić. U životu nisam vidio čovjeka koji se toliko iznenadio i prijatno obradovao. Da jedan dječak u Konjicu, kraj neke ćurpije, zna za njega. Zagrlio me, podigao i dao mi grdne pare, za koje sam mogao da kupim tadašnjih dvadeset sladoleda...

• **NEDJELJA:** Danas, nažalost, pisce više poznaju po polemikama, nego li po djelima...

DŽUMHUR: Prvo, nekima se iskreno čudim da uopšte imaju hrabrosti da toliko pišu. Da tolike proze i poezije štampaju. Koga to zanima, uopšte. Godinama, pravo da vam kažem, ja tu beletristiku više ne čitam. A, šta i da se čita, kad je izgubljena svaka mjera... Ne, ima tu i prijatnih iznenađenja. Kod Albaharija sam naišao na modernu priču, recimo. To je, ipak, neka pojava.

• **NEDJELJA:** Ne vlada li kod nas, ipak, dnevna upotreba pisca?

DŽUMHUR: Vjerovatno je tako. Sve je više bardova koji su čak i iznad političara. Jer, eto, oni jedni znaju "priču do kraja". Odnosno znaju nacionalni scenarij...

• **NEDJELJA:** Ne samo pisci, nego kreativci inače, čini se, u ovim sve dubljim nacionalnim podjelama, igraju (svakim danom u svakom pogledu) sve žalosniju ulogu?

DŽUMHUR: Ne samo pisci i ostali kreativci, već i filozofi, svi na neki način zavise od te estrade. Jer, jednostavno, ako nisi na toj estradi, ti ne postojiš. Ja dobro pamtim kakva je anonimnost, recimo, vladała prije pola vijeka. Ovo s Dučićem je najbolji primjer... I grozim se od ljudi ko-

ji bi trebalo da budu mudriji od ostalih, a hoće estradu. Ti ovdje možeš da okupiš nekoliko hiljada ljudi na ljetnoj pozornici, milione pred televizorima...

• **NEDJELJA:** Ne čini li Vam se da je i Jugoslavija posljednju godinu-dvije, zapravo, velika ljetna pozornica?

DŽUMHUR: Da... O tome sam skoro razmišljao, a to sam negdje i pročitao da je neki uman čovjek protestovao što se ti skupovi, konferencije, direktno prenose. Jer, kad gledaš te ljude, ne znaš da li mu je više stalo da ga vide na televiziji ili da se čuje ono što je htio da kaže. Tu dolazi do jednog strahovitog sukoba između onog vizuelnog i onog što bi trebalo da ostane poruka.

• **NEDJELJA:** Nije li čovjek s prebogatom riznicom iskustava, poput Vas, mogao predvidjeti da ćemo jednog dana doći u ovako pogubnu situaciju?

DŽUMHUR: Pa, slušajte, po mom načinu mišljenja, a i po mišljenju svih ljudi koji misle na način kao i ja, poslije pedeset godina svakako se nešto mora mijenjati i promijeniti. Jer, ljudi prije pedeset godina, naivni, smatrali su da temelji koje su oni udarali predstavljaju nešto vječno, nešto što može odoljeti svim potresima, poplavama i ostalim nedaćama. Međutim, pola vijeka je prošlo, a za to vrijeme promijenila se i okolina, ljudi, mentaliteti i ukusi, pa i krvna slika, ako hoćete... I sve se dalje mijenja. To su nevjerovatne stvari. Dakle, ako čovjek tako misli o prolaznosti, kao neumitnom faktoru života, onda je to lakše prebroditi. Nažalost, ima ljudi koji ne misle tako i koji svoje temelje smatraju vječnim. Vidite, do juče su olimpijske planine trebalo da budu najveće čudo olimpijskih sportova. Ali, eto, Kopaonik je postao glavni hit, konkurent olimpijskim planinama. A, sutra će se već, umjesto Kopaonika, pojaviti neko treći... Pola vijeka je sasvim dovoljno da, što se kaže, ni kamen na kamenu ne ostane. A i sve će manje vremena trebati da se stvari iz temelja mijenjaju, uopšte.

• **NEDJELJA:** Gdje smo onda mi u svim tim mijenama, gdje je ova zemlja na pragu sveevropskog ujedinjenja?

DŽUMHUR: Da, to je otprilike ovako, bilo jednom oblačno, pala je kiša, izvedrilo se i - sada je novo vrijeme. Vidite, pod ovim podnebljem do juče je bila strahovito važna jedna stvar, pojam takozvane "njemačke opasnosti", mogućnost da Germani preko ove naše teritorije pređu na Bliski istok, te da tako ostvare svoju germansku imperiju. A, to je već danas smiješno, ko bi danas uopšte ratovao zbog toga. U isto vrijeme dok su svi zagovarali to, carska Rusija je htjela preko Balkana da se ubaci u Evropu. Eto vidite, i jedno i drugo palo je u vodu. I, ko recimo sutra može mobilisati narod u borbu protiv Germana. Nema teorije. Sve su to apsurdni...

• **NEDJELJA:** Ipak, mi se nekih apsurdna teško oslobađamo...

DŽUMHUR: Ispričaću vam jednu prigodnu ilustraciju o toj temi. Baš što se tiče BiH, našeg zavičaja. Moja tetka, očeva ses-

tra, pričala mi je o skandalu koji je izbio u našoj kući kada je moj otac još kao mladić kupio švapske cipele na šnjir. Bio je to užas za ukućane, svetogrđe! Zamislite, u muslimansku kuću donijeti švapske cipele. To je bilo shvaćeno, maltene, kao izlazak iz vjere. A, eto, to je bilo tako reći juče. Pola vijeka, opet ponavljam, a i manje dovoljno je da se sve okrene tumba.

• **NEDJELJA:** Za dvije godine, recimo, Francuzi i Nijemci, praktično će biti u jedinstvenoj državi...

DŽUMHUR: Da, imaće zajedničku vojsku, zajedničku monetu. Prema tome, te istorijske mržnje, istorijska neprijateljstva, istorijske bitke, sve je to koješta... A mi, opet, u svemu tome nemamo pameti. Mi takođe trubimo kako ulazimo u dvadeset prvi vijek i kako je to najvažnije. I to trubimo neodgovorno i budalasto. Jer, pitanje je da li smo još ušli u dvadeseti. Onda se to posljednjih mjeseci uopšte zabravilo i najviše, zapravo, govorimo o četrnaestom vijeku, koji sada, eto, ispade najvažniji za naš dalji razvoj...

• **NEDJELJA:** Imamo li mi snage i podmlatka koji bi mogao da premosti taj viševjekovni jaz?

DŽUMHUR: Uvijek je bilo i biće podmlatka spremnog za tako nešto. Samo, to ne mora biti ova generacija. Neka ova generacija ne učini ništa, neka se jednostavno preskoči. Opet se tu sjećam jednog stiha Crnjanskog koji glasi: "opet će doći jedno bolje stoljeće, ono uvijek dolazi." To je to. Biće boje jedanput, a kada, ne znam...

• **NEDJELJA:** Nažalost, čini se da smo zasada samo geografski u Evropi...

DŽUMHUR: Vidite ovaj cirkus koji nas je zadesio sada. Svađamo se oko ćirilice i latinice. A nema niko da kaže da trideset posto ovog naroda ne zna ni jedno ni drugo pismo. Još jedan naš apsurd. Jer, ovaj u Hrvatskoj, ako i zna ćirilicu, s mukom je čita, dok ovaj u Srbiji, recimo, kuburi s latinicom. To je muka. Rijetki su naši ljudi koji čitaju, ne primjećujući uopšte kojim je pismom napisano.

• **NEDJELJA:** Sjećamo se Vaših potpisa pod crteže, ime ćirilicom, prezime latinicom.

DŽUMHUR: A, to su bile moje varošarije.

• **NEDJELJA:** Ipak, i to je imalo određenu poruku...

DŽUMHUR: Da, imalo je poruku tipa pola-pola... Opet se vraćam tom koliko se za pola vijeka iz temelja izmijenio ovaj svijet. Iz mog Konjica prije pedeset godina, na more, u Makarsku, sjećam se, išlo je dvoje ljudi, apotekar, jedan Sarajlija i njegova žena. A, danas u Konjicu, čini mi se, nema kuće iz koje neko nije bio, recimo, u Veneciji. Ili, za moju unuku, danas je Amerika blizu, kao što je nekad bila relacija Konjic - Sarajevo. Triput je do sada bila tamo, čak je i jedan razred škole završila u Americi... Nevjerovatno koliko se svijet izmijenio. To ljudi kao da ne primjećuju...